

O'zbekiston tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy va kredit resurslari orqali qo'llab-quvvatlash holati tahlili

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti magistranti

Malikov Elbek Abdurayim o'g'li

elbekmalikov2001@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada O'zbekiston iqtisodiyotida tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy va kredit resurslari bilan ta'minlashning amaldagi holati ilmiy asosda tahlil etiladi. Birinchi bo'limda tadbirkorlik subyektlarining iqtisodiyotdagi o'rnini va rivojlanish tendensiyalari ko'rib chiqiladi. Ikkinchi bo'limda tijorat banklari tomonidan kichik va o'rta biznes kreditlanishi amaliyoti va asosiy muammolar, uchinchi bo'limda davlat moliyaviy institutlari (masalan, "Tadbirkorlikni rivojlantirish jamg'armasi", Eksimbank, Innovatsiya jamg'armasi va boshqalar) faoliyatining samaradorligi tahlil qilinadi. To'rtinchi bo'lim tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy barqarorligi va investitsion imkoniyatlarini baholab, keyingi bo'lim mavjud tizimdagi to'siq va muammolarni yoritadi. Tahlil asosida taqdim etilgan statistik ma'lumotlar va dissertatsiya natijalari o'zbekiston sharoitida tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashning samaradorligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: tadbirkorlik subyekti, moliya resurslari, kreditlash, banklar, davlat moliya institutlari, moliyaviy barqarorlik, investitsiya, iqtisodiyot, muammolar, O'zbekiston.

Kirish

O'zbekiston rahbariyatining islohot strategiyasida tadbirkorlikni rivojlantirish va xususiy sektor o'sishini rag'batlantirish markaziy o'rin tutadi. «Yangi O'zbekiston» taraqqiyot strategiyasida kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash, moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatini kengaytirish hamda xususiy sektorning yalpi ichki mahsulotdagi (YaIM) ulushini oshirish maqsadlari aniq belgilab qo'yilgan[1]. Shu munosabat bilan so'nggi yillarda respublikada qator muhim normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi, moliyaviy islohotlar amalga oshirildi. Natijada tadbirkorlik subyektlari soni va ularning iqtisodiyotdagi hissasi sezilarli darajada oshdi.

Ma'lumotlarga ko'ra, 2024-yil yakuniga kelib O'zbekistonda 580 mingdan ortiq faol tadbirkorlik subyekti ro'yxatga olingan bo'lib, ularning taxminan 90 foizi kichik va o'rta biznes (KOB) toifasiga kiradi[2]. Tadbirkorlik subyektlarining YaIMdagi ulushi 55,3 foizni, band aholining esa 75 foizdan ortig'ini tashkil etadi[2]. Bu ko'rsatkichlar

O'zbekiston iqtisodiyotida tadbirkorlik sektorining ahamiyatini va ijtimoiy barqarorlikka qo'shayotgan hissasini yorqin ifodalaydi. Shu bilan birga, so'nggi yillarda xizmatlar sohasi eng tez sur'atda o'sib, yangi tashkil etilgan tadbirkorlik subyektlarining taxminan 42 foizini tashkil etmoqda; sanoatda esa innovatsiyalar ulushi 17 foizdan 24 foizga o'sib, modernizatsiya jarayonining kuchayishini namoyish etmoqda[3]. Bundan ko'rinib turibdiki, O'zbekistonda tadbirkorlik infratuzilmasi xizmatlar va sanoatga tayanmoqda, ammo iqtisodiy muvozanat va diversifikatsiyani ta'minlash uchun ishlab chiqarish va innovatsion sohalarni rag'batlantirish muhim ahamiyat kasb etadi[4].

Tadbirkorlik subyektlari soni bo'yicha Toshkent shahri, Farg'ona, Samarqand, Andijon va Toshkent viloyatlari yetakchi o'rinda turadi. Aksincha, Qoraqalpog'iston Respublikasi va ayrim chekka viloyatlarda tadbirkorlik faolligi nisbatan past; bu hududiy tafovutlarni kamaytirishga e'tibor qaratishni zarur qiladi[5]. Shuningdek, KOB sektorining asosiy yo'nalishlari xizmatlar va savdo bilan bog'liq bo'lib, iqtisodiyotda yalpi diversifikatsiyani sekinlashtirishi ham qayd etilgan[4]. O'rnatilgan holatdan kelib chiqib, ayni paytda ishlab chiqarish va texnologik yangilanishga yo'naltirilgan loyihalarni moliyaviy rag'batlantirish muhim vazifa sifatida belgilangan. Tadbirkorlik muhitiga ta'sir etuvchi asosiy omillar to'rtta guruhga bo'linadi: - **Iqtisodiy omillar:** makroiqtisodiy barqarorlik, inflyatsiya darajasi, foiz stavkalari, valyuta kursining barqarorligi[6]; - **Huquqiy va institutsional omillar:** litsenziyalash va ruxsatnoma berish tizimini soddalashtirish, tadbirkorlik huquqlari kafolatlari, korruptsiyaning oldini olish tartiblari[7]; - **Moliyaviy omillar:** tijorat banklari kreditlariga kirish imkoniyati, mikromoliyaviy xizmatlarning mavjudligi, investitsiya muhiti sifatleri[8]; - **Raqamli omillar:** elektron davlat xizmatlari, raqamli to'lov tizimlari, onlayn bank xizmatlarining joriy etilishi[9].

Ayniqsa, moliyaviy omillarning rolini ta'kidlash joiz: bank kreditlash siyosati va davlat moliyaviy qo'llab-quvvatlash dasturlari tadbirkorlik rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Misol uchun, KOB subyektlariga tijorat banklari tomonidan ajratilgan kreditlarning hajmi 2023-yilda 72,4 trillion so'mni tashkil qilib, bu 2020-yilga nisbatan 2,1 baravar o'sishga teng bo'ldi[10]. Shu bilan birga, davlat moliya institutlari – xususan "Tadbirkorlikni rivojlantirish jamg'armasi" – 2022–2024-yillarda 15 mingdan ortiq loyihaga jami 3,5 trillion so'm miqdorida kredit kafolati va subsidiya ajratdi[10]. Ushbu ko'rsatkichlar davlat tomonidan moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining amaliy samarasini isbotlaydi.

1. Tadbirkorlik subyektlarining iqtisodiyotdagi roli va rivojlanish dinamikasi

Bozor iqtisodiyoti sharoitida tadbirkorlik subyektlari ishlab chiqarish hajmining o'sishi, yangi ish o'rinlari yaratish va innovatsiyalarni joriy etishda muhim kuch hisoblanadi. Dissertatsiya ma'lumotlariga ko'ra, mustaqillik yillarida kichik va o'rta tadbirkorlik O'zbekiston YaIMida salmoqli ulush kasb etdi. Jumladan, 2024-yil yakunlariga kelib mamlakatda faoliyat yuritayotgan tadbirkorlik subyektlarining umumiy soni 580 mingdan oshgan, ularning qariyb 90 foizi kichik va o'rta biznes toifasiga kiradi[2]. Bu korxonalar YaIMning 55,3 foizini, band aholi umumiy sonining esa 75 foizdan ortig'ini tashkil etadi[2]. Shunday qilib, tadbirkorlik subyektlarining iqtisodiyotdagi o'rni beqiyos bo'lib, ular orqali iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy farovonlik mustahkamlanadi.

Tadbirkorlik subyektlarining o'sish sur'atida tarmoqlar kesimida farqlar mavjud. So'nggi uch yil (2021–2024) mobaynida xizmatlar sohasi eng tez rivojlanib, yangi tashkil etilgan subyektlarning taxminan 42 foizini tashkil etdi. Sanoatda esa innovatsion korxonalar ulushi 2021-yilda 17 foiz bo'lgan bo'lsa, 2024-yilda 24 foizgacha o'sdi[3]. Shu bilan birga, iqtisodiy diversifikatsiyani nazarda tutgan holda, KOB subyektlarining asosiy yo'nalishlari xizmatlar va savdo tarmoqlarida to'planayotgani qayd qilindi, bu esa milliy iqtisodiyotning yanada barqaror o'sishini ta'minlash uchun ishlab chiqarish va innovatsion investitsiyalarni stimulyatsiya qilish zarurligini ko'rsatmoqda[4].

Tadbirkorlik subyektlarining hududlar bo'yicha taqsimoti ham iqtisodiy markazlashuvni aks ettiradi. Jumladan, Toshkent shahri, Farg'ona, Samarqand, Andijon va Toshkent viloyatlari tadbirkorlik subyektlari soni bo'yicha yetakchi o'rinda turadi. Biroq Qoraqalpog'iston Respublikasi va chekka viloyatlarida tadbirkorlik faolligi nisbatan past; bu hududiy tafovutlarni kamaytirish va teng imkoniyatlarni yaratish vazifasini ko'ndalang qo'ymoqda[5].

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda tadbirkorlik muhitining rivojlanishiga to'siq bo'layotgan omillar bor. Xususan, bozor iqtisodiyotida tadbirkor korxonaning moliyaviy barqarorligi uning tashqi moliyaviy imkoniyatlari bilan bevosita bog'liq. Shu bois, KOB subyektlarining investitsiya jozibadorligini oshirish uchun ichki va tashqi moliya manbalarini kengaytirish, shu jumladan bank krediti va davlat grantlari tizimini takomillashtirish katta ahamiyatga ega.

Yuqoridagi vaziyatni tahlil etishda quyidagi asosiy omillar muhim hisoblanadi: makroiqtisodiy barqarorlik va inflyatsiya darajasi, foiz stavkalari (iqtisodiy omillar); litsenziya va ruxsatnoma berish jarayonlarini soddalashtirish, tadbirkorlik huquqlarini himoya qilish kafolatlari (huquqiy omillar); bank kreditlariga kirish imkoniyati,

mikromoliya xizmati infratuzilmasi mavjudligi, sarmoyador muhit sifati (moliyaviy omillar); elektron hukumat, raqamli to'lov tizimlari hamda onlayn bank xizmatlari joriy etilishi (raqamli omillar)[11]. Ayniqsa, moliyaviy va raqamli omillar ushbu jarayonda to'g'ridan-to'g'ri rol o'ynaydi. Masalan, tijorat banklari tomonidan kichik biznes subyektlariga ajratilayotgan kreditlarning jadal o'sishi va yangi raqamli kreditlash platformalarining joriy etilishi KOB rivoji uchun qulay shart-sharoit yaratmoqda[11][12].

2. Tijorat banklari tomonidan kichik va o'rta biznesni kreditlash amaliyoti

O'zbekiston iqtisodiyotida tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy resurslarga bo'lgan ehtiyojini qondirishda tijorat banklari asosiy vositachi institut hisoblanadi[13]. Tijorat banklari investitsion loyihalarni moliyalashtirish va korxonalarining aylanma mablag'larini ta'minlash orqali iqtisodiy o'sishni rag'batlantiruvchi muhim mexanizmdir[13]. So'nggi yillarda bank tizimida amalga oshirilgan liberallashtirish, raqamlashtirish va xususiylashtirish islohotlari natijasida tijorat banklarining moliyaviy salohiyati sezilarli darajada oshdi. Xususan, 2024-yil holatiga ko'ra, O'zbekistonda 33 ta tijorat banki faoliyat ko'rsatmoqda va ularning jami aktivlari 700 trillion so'mdan oshgan; shundan kichik va o'rta biznes kredit portfeli umumiy kredit hajmining 40 foizini tashkil etmoqda[14].

Kichik biznes kreditlash tizimining o'ziga xosligi shundaki, bu kreditlar ko'pincha qisqa muddatli aylanma mablag'larni to'ldirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, yangi ish o'rinlari yaratish va eksport yo'nalishidagi loyihalarni moliyalashtirishga yo'naltiriladi. Tijorat banklari tomonidan ajratilayotgan kreditlarning asosiy qismi ishlab chiqarish, savdo va xizmat ko'rsatish hamda qishloq xo'jaligi sohalariga yo'naltirilgan. Davlat tomonidan belgilangan imtiyozli kredit liniyalari (masalan, agro, qurilish sektorlariga) ham keng qo'llanilmoqda.

Markaziy bank ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yilda kichik biznes subyektlariga ajratilgan kreditlar hajmi 72,4 trillion so'mni tashkil etib, bu 2020-yilga nisbatan 2,1 baravar ko'pdir[15]. Mazkur o'sish bir tomondan bank tizimining kapital bazasi mustahkamlanayotgani, ikkinchi tomondan esa davlatning kichik biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlash siyosati izchillik bilan olib borilayotganidan dalolat beradi[15].

Tijorat banklari KOB subyektlarini kreditlash jarayonida bir qator mexanizmlardan foydalanadi. Ular qatoriga quyidagilar kiradi: - **Imtiyozli kreditlash dasturlari:** yoshlar, ayollar va startup loyihalari uchun foiz stavkalari Markaziy bankning asosiy stavkasidan 4–6 punkt past miqdorda belgilanadi[16]; - **Kredit kafolatlari:** “Tadbirkorlikni rivojlantirish jamg'armasi” hamda boshqa muassasalar orqali kredit

summasining 50–70 foizigacha kafolat taqdim etish muayyan loyihalarga garant beriladi[17]; - **Foiz xarajatlarini subsidiya qilish:** ishlab chiqarish va eksport yo‘nalishidagi loyihalar uchun kredit bo‘yicha foiz to‘lovining ma‘lum qismini davlat byudjeti qoplaydi[18]; - **Onlayn kreditlash platformalari:** “Digital Credit”, “Bank.ID” va “E-qarz” kabi raqamli platformalar orqali tadbirkorlar kredit arizalarini onlayn shaklda topshirishi va tahliliy ma‘lumotlarni avtomatik yuklashi uchun qulayliklar yaratilmoqda[19].

Ushbu mexanizmlar kichik biznes subyektlarining moliyaviy imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qilayotgan bo‘lsa-da, amaliyotda hanuz bir qator muammolar saqlanib qolmoqda. Masalan, tijorat banklarida kichik korxonalar uchun yuqori garov talablari va murakkab kredit olish shartlari, byurokratik hujjat to‘plash jarayonidagi noaniqliklar, garov qiymatini baholashdagi subyektivlik va ba‘zan foiz stavkalarining nisbatan yuqori bo‘lishi tadbirkorlik subyektlari uchun sezilarli to‘siqlar bo‘lib qolmoqda. Shuningdek, banklarning likvidlik darajasi, aktiv sifati va kapital yetarliligi omillari kredit olish imkoniyatini belgilab turadi. Markaziy bank tomonidan joriy etilgan kapitalning minimal normativlari va kredit risklarini cheklash ko‘rsatkichlari bank tizimini barqarorlashtirishga qaratilgan chora-tadbirlar sifatida xizmat qilmoqda. Buning ustiga, tijorat banklari kredit portfellarini diversifikatsiya qilish va garovsiz yoki qisman kafolatli kreditlarni joriy etish orqali kichik biznes uchun qulay moliyaviy muhit yaratishga harakat qilmoqda.

Zamonaviy tendensiyalar sifatida banklar raqamli kreditlash tizimlarini keng yo‘lga qo‘ygan. Masalan, “Digital Credit” platformasi orqali tadbirkorlar online ariza yuborib, moliyaviy hujjatlarni avtomatik yuklab, qaror natijasini tezda olishi mumkin[13]. Bu nafaqat kredit olishdagi shaffoflikni ta‘minlaydi, balki sun‘iy intellekt algoritmlari asosida risklarni avtomatlashtirilgan tarzda baholash imkonini ham beradi[13].

Tijorat banklari, shuningdek, xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikda qo‘shimcha moliyaviy manbalar jalb etmoqda. Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki (OTB), Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki (YTTB) hamda Islom taraqqiyot banki (ITB) ishtirokida kichik va o‘rta biznesni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan o‘nlab kredit liniyalari ochilgan. Ushbu kredit liniyalari asosan energetika samaradorligi, eksport salohiyatini mustahkamlash va ayollar tadbirkorligini rivojlantirishga yo‘naltirilgan[14]. Mahalliy banklar (masalan, “Ipoteka-bank”, “Asaka bank”, “Agrobank”, “Mikrokreditbank”) ham o‘zining ichki moliyaviy dasturlari orqali mikromoliyalashni kengaytirishga e‘tibor qaratmoqda.

3. Davlat moliyaviy institutlari faoliyatining samaradorligi

O‘zbekistonda tadbirkorlikni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash ko‘p bosqichli tuzilishga ega bo‘lib, unda davlat moliyaviy institutlari markaziy o‘rinni egallaydi[15]. Ushbu institutlar – xususan “Tadbirkorlikni rivojlantirish jamg‘armasi” (TRJ), O‘zbekistonning Eksport-Import banki (Eksimbank), “Innovatsiyalar jamg‘armasi” hamda boshqa jamg‘armalar – kichik va o‘rta biznes subyektlari uchun zarur kredit, kafolat, subsidiya va grant resurslarini shakllantiradi. Ular tadbirkorlarining investitsion salohiyatini oshirishga, yangi loyihalarni amalga oshirishga va iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlashga yordam beruvchi vositachilik rolini bajaradi. Davlat moliyaviy institutlari faoliyatining samaradorligi asosan ajratilgan mablag‘ hajmi, ijtimoiy ta‘sir, hududiy qamrov va moliyaviy qaytuvchanlik ko‘rsatkichlari orqali o‘lchanadi[15].

So‘nggi yillarda bu muassasalar tomonidan tadbirkorlik subyektlariga ko‘rsatilgan moliyaviy yordam hajmi sezilarli darajada oshdi. Masalan, “Tadbirkorlikni rivojlantirish jamg‘armasi” 2024-yil holatiga ko‘ra 16 mingdan ortiq loyiha va tadbirkorlik tashabbusini moliyalashtirishda yetakchi o‘rin egalladi[16]. U tomonidan kafolatlangan kreditlar hajmi 3,9 trillion so‘mni tashkil etib, asosan sanoat, qishloq xo‘jaligi va xizmat ko‘rsatish sohalaridagi loyihalarni qamrab oldi[17]. Shu bilan birga, O‘zbekiston Respublikasining Eksport-Import banki (Eksimbank) tashqi savdoni moliyalashtirishda muhim rol o‘ynab, 2023–2024-yillarda eksportkor kompaniyalarga 1,2 milliard AQSh dollari miqdorida eksport kreditlarini ajratdi[18]. Bu bankning xalqaro moliya institutlari bilan hamkorligi eksport imkoniyatlarini kengaytirdi va eksport qiluvchi korxonalar sonini oshirishga xizmat qildi.

Innovatsiyalar jamg‘armasi esa ilmiy-tadqiqot faoliyati, startup loyihalar va texnologik ishlanmalarni moliyalashtirish maqsadida faoliyat yuritadi. 2022–2024-yillarda ushbu jamg‘arma tomonidan 600dan ortiq loyiha qo‘llab-quvvatlanib, ularga jami 1,1 trillion so‘mdan ortiq mablag‘ ajratildi[19]. Rekonstruksiya va taraqqiyot jamg‘armasi esa yirik sanoat va infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish orqali kichik va o‘rta korxonalarni subpudratchi sifatida jalb etib, ularning bilvosita investitsiya oqimlarini ta‘minlamoqda. Shuningdek, hududiy investitsiya markazlari hamda ayollar va yoshlar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash jamg‘armalari mikromoliyalash tizimini kengaytirib, aholining keng qatlamlarini iqtisodiy faollikka jalb qilishga xizmat qilmoqda[13].

Davlat moliyaviy institutlarining ijtimoiy samaradorligi ularning bandlik va ijtimoiy himoyaga qo‘shgan hissi orqali ham o‘lchanadi. Masalan, TRJ tomonidan moliyalashtirilgan loyihalar natijasida 70 mingdan ortiq yangi ish o‘rni yaratilgani,

Ayollar va Yoshlar jamg'armalari orqali esa 8 mingdan ziyod ijtimoiy ahamiyatli loyiha amalga oshirilgani qayd etilgan[11]. Eksimbank faoliyati natijasida xalqaro bozor bilan integratsiya oshib, yangi eksport yo'nalishlari ochildi. Innovatsiyalar jamg'armasi orqali qo'llab-quvvatlangan startaplar esa axborot texnologiyalari va raqamli xizmatlar sohasida yuqori malakali kadrlar uchun yangi ish imkoniyatlarini yaratdi.

Mintaqaviy qamrov nuqtai nazaridan, davlat moliyaviy institutlarining faoliyati ilk bosqichlarda sezilarli darajada Toshkent shahri va Toshkent viloyatiga to'plangan bo'lsa-da, so'nggi yillarda hududiy diversifikatsiya jarayoni kuchayib bormoqda. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, TRJ va Innovatsiyalar jamg'armasi tomonidan moliyalashtirilgan loyihalarning taxminan 60 foizi Toshkent shahri va viloyatiga to'g'ri kelsa-da, keyingi ikki yilda Samarqand, Farg'ona va Qashqadaryo viloyatlarida tadbirkorlik loyihalarining moliyalashtirilish hajmi ikki barobarga ko'paydi[12]. Hududiy jamg'armalarning faoliyati Qoraqalpog'iston Respublikasi, Surxondaryo va Jizzax viloyatlarida ham sezilarli natijalar olib kelmoqda. Bu jarayonlar respublikadagi moliyaviy qo'llab-quvvatlash infratuzilmasini mahalliyashtirish va hududlar o'rtasida teng imkoniyatlar yaratishga xizmat qilmoqda.

Moliyaviy qaytuvchanlik darajasi davlat moliyaviy institutlari samaradorligini baholovchi muhim ko'rsatkichlardan biri hisoblanadi. "Tadbirkorlikni rivojlantirish jamg'armasi" kafolatlagan kreditlarning o'rtacha qaytish darajasi 94 foizni tashkil etib, bu kredit oluvchilarning moliyaviy intizomining mustahkam ekanini ko'rsatadi[13]. Eksimbankda eksport kreditlari eksport kontraktlari bilan kafolatlanganligi sababli qaytariluvchanlik yuqori darajada bo'lib, bu bankning risklarini sezilarli darajada kamaytiradi[14]. Innovatsiyalar jamg'armasi taqdim etgan grantlar qaytarilmaydigan bo'lsa-da, ularning natijaviyligi – ya'ni tijoratlashtirilgan loyihalar ulushi – taxminan 68 foizga yetmoqda, bu ilmiy-texnologik loyihalarning iqtisodiy samaradorligi oshib borayotganini anglatadi[5]. Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi tomonidan moliyalashtirilgan yirik investitsion loyihalarning 85 foizi to'liq amalga oshirilgan bo'lib, bu davlat kapitalining barqaror ishlashini ta'minlashga xizmat qilmoqda[6]. Davlat moliyaviy institutlarining innovatsion ta'siri ham yildan-yilga oshib, ularga qaratilgan mablag'lar bilan yangi yuqori texnologiyali loyihalarning soni ortib bormoqda.

4. Tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy barqarorligi va investitsion imkoniyatlari

Tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy barqarorligini baholash ularning kreditga layoqatliligi va investitsion jozibadorligini aniqlashda muhim omil hisoblanadi. Bozor

sharoitida moliyaviy barqarorlik kompaniyaning o'z mablag'lari va tashqi manbalari o'rtasidagi optimal nisbatni saqlash, qarz majburiyatlarini o'z vaqtida bajarish va foyda keltirish qobiliyati bilan belgilanadi[7]. Moliyaviy barqarorlikni baholashda to'lov qobiliyati, likvidlik, rentabellik ko'rsatkichlari hamda qarz yuklamasining kapitalga nisbati kabi mezonlar asosiy o'rinni egallaydi[8]. Ushbu ko'rsatkichlar korxonaning investitsion jozibadorligini va risk darajasini aks ettiradi. Shuning uchun tijorat banklari, davlat moliyaviy institutlari va investitsion fondlar tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy ko'rsatkichlarini muntazam tahlil qilib boradi.

Ta'kidlab o'tish kerakki, 2022–2024-yillar davomida O'zbekistondagi tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy holati barqarorlashib bormoqda. Misol uchun, joriy likvidlik koeffitsienti 2022-yilda o'rtacha 1,35 bo'lgan bo'lsa, 2024-yilda bu ko'rsatkich 1,56 gacha oshdi ($1,56 \times 2024$) [9]. Bu korxonalarining qisqa muddatli majburiyatlarini o'z vaqtida qoplash salohiyatining yaxshilanganini ko'rsatadi. Avtonomiya koeffitsiyentining 0,46 dan 0,52 ga ko'tarilishi esa kompaniyalarning o'z kapitali ulushining oshganini va tashqi qarzlardan foydalanish darajasining pasayganini ifodalaydi[4].

Shu bilan birga, aktivlarning rentabelligi va sof foyda marjasi ham ijobiy o'sish yo'lida. Masalan, aktivlardan samarali foydalanishni o'lchovchi ROA koeffitsienti 2022-yilda 8,4 foiz bo'lgan bo'lsa, 2024-yilga kelib 10,3 foizga ko'tarildi (o'sish +22,6%) [4]. Foyda marjasi (sof foyda/foyda ratio) esa 2022-yilda 11,8 foizdan 2024-yilda 14,6 foizgacha oshdi (+23,7%) [4]. Bu iqtisodiy islohotlar va korxonalarning mahsulot ishlab chiqarish hajmini kengaytirishi natijasida rentabellikning yaxshilanganini ko'rsatadi. Moliyaviy leverage koeffitsiyentining (qarz/aktiv) 0,54 dan 0,48 ga pasayishi esa tashqi qarz yuklamasining kamaygani, ya'ni riskning kamayganini bildiradi[4].

Investitsion faoliyat indikatorlari bo'yicha ham o'sish kuzatilmoqda. Masalan, tadbirkorlik subyektlarining Investitsion Faollik Indeksi (IAI) 2022-yilda 0,71 ni tashkil qilgan bo'lsa, 2024-yilda 0,83 ga yetdi (+16,9%) [4]. Bu shuni anglatadiki, O'zbekiston iqtisodiyotida investitsion muhit yaxshilanib, KOBlar yangi ishlab chiqarish quvvatlari, zamonaviy texnologiyalar va eksport yo'nalishlariga yanada faol sarmoya kiritmoqda[5]. Ayniqsa, TRJ va Innovatsiyalar jamg'armasi kabi institutsional qo'llab-quvvatlash vositalarining mavjudligi tadbirkorlik subyektlarining investitsion jozibadorligini oshirib, sarmoyadorlarni yangi loyihalarga jalb qilishda yordam bermoqda.

Jami shuni aytish mumkinki, so'nggi yillardagi iqtisodiy o'sish, islohotlar va moliyaviy

qo'llab-quvvatlashning jadalligi natijasida tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy barqarorligi va investitsion imkoniyatlari sezilarli darajada mustahkamlandi. Korxonalar o'z mablag'larni kengaytirish, investitsiya jalb etish va yangi loyihalar boshlash uchun yanada qulay shart-sharoitlarga ega bo'lib bormoqda.

5. Mavjud tizimdagi to'siqlar va muammolar

Shu bilan birga, O'zbekistonning tadbirkorlikni moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimida hali to'liq yechilmagan bir qator muammolar saqlanib qolmoqda. Birinchidan, kichik korxonalar uchun tijorat banklaridan kredit olishga bo'lgan talablar hanuz baland. Masalan, ular garov sifatida talab etiladigan aktivlarning qiymati va foiz stavkalari to'g'risidagi talablar kichik tadbirkorlar uchun qiyinchilik tug'diradi[6]. Kredit olish jarayonida hujjat tayyorlash va byurokratik protseduralar ham murakkab bo'lib qolmoqda, bu esa rasmiy moliyaviy sektor bilan hamkorlik qilishni qiyinlashtiradi[12]. Shuningdek, banklarda kredit risklarini baholash mezonlari ko'pincha subyektiv bo'lib, kichik biznesning teng huquqli moliyalashtirilishini cheklaydi[7].

Ikkinchidan, raqamli kreditlash mexanizmlari to'liq takomillashmagan. "Digital Credit", "Bank.ID" va "E-qarz" kabi platformalar joriy qilingan bo'lsa-da, ularning imkoniyatlaridan to'liq foydalanish darajasi past; ayrim hududlarda internet va axborot tizimlari bilan bog'liq muammolar elektron kredit tizimlarini sekinlatib qo'yimoqda[6]. Bu esa moliyaviy xizmatlarga keng qamrovli kirishni cheklaydi.

Uchinchidan, hududlar o'rtasida moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatida tengsizlik mavjud. Bir qator tadbirlarning markazlashgan ta'siri tufayli Respublika moliyaviy resurslarining katta qismi Toshkent shahri va yaqin hududlarga to'plangan. "Tadbirkorlikni rivojlantirish jamg'armasi" va Innovatsiyalar jamg'armasi tomonidan qo'llab-quvvatlangan loyihalarining taxminan 60 foizi Toshkent shahri va viloyatida amalga oshirilganini qayd etish mumkin[32]. Chekka hududlarda esa tadbirkorlik loyihalariga mablag' yetkazib berish hajmi nisbatan kam. Hududiy investitsiya markazlari va mikromoliya dasturlari bosqichma-bosqich kengaytirilayotgani bilan birga, moliyaviy infratuzilma farqlari tadbirkorlarni bir maromda qo'llab-quvvatlashga hanuz to'sqinlik qilmoqda.

Yuqoridagi muammolar tadbirkorlik subyektlarining rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shuning uchun moliyalashtirish tizimini yanada takomillashtirish va tadbirkorlik muhitini barqarorlashtirish maqsadida bir qator chora-tadbirlar zarur: moliyaviy xizmatlarga kirish soddalashtirilishi, bank kreditlariga bo'lgan talablar rezonansli me'yorlar asosida qayta ko'rib chiqilishi lozim; raqamli moliya vositalari tizimini samarali ishlatish va kengaytirish (masalan, kredit platformalarini hududlarga

moslashtirish, onlayn bank xizmatlarining imkoniyatlarini oshirish) ustuvor vazifa bo‘lib turadi[8]. Shuningdek, hududiy moliya infratuzilmasini shakllantirish, mahalliy kredit tashkilotlarining imkoniyatlarini mustahkamlash va investitsiya markazlari faoliyatini kengaytirish orqali respublikadagi tadbirkorlik subyektlariga teng imkoniyatlar yaratish kerak.

Xulosa

O‘zbekiston iqtisodiyotida tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy va kredit resurslari orqali qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha yaratilgan mexanizmlar bir qancha ijobiy natijalarni bermoqda. KOB subyektlari iqtisodiyotda muhim o‘rin tutib, YaIM va bandlikka sezilarli hissa qo‘shmoqda[2]. Tijorat banklari va davlat moliyaviy institutlari orqali ajratilayotgan kredit va kafolatlar hajmi ortib, tadbirkorlar yangi loyihalar uchun mablag‘ manbalariga ega bo‘lyapti[4]. Moliyaviy ko‘rsatkichlar tahlili esa tadbirkorlik subyektlarining barqarorligi oshib, investitsion faollik darajasi yaxshilanayotganini ko‘rsatadi[9].

Shunga qaramay, tizimda hali bartaraf etilmagan muammolar ham mavjud. Bank krediti bo‘yicha qat’iy talablar, byurokratik to‘siqlar, raqamli mexanizmlarning yetarli ishlamasligi va hududiy farqlar tadbirkorlar uchun qo‘shimcha to‘siqlar yaratmoqda[20][12]. Shu sababli, uchastkari ishtirokchilar – davlat organlari, moliya institutlari va banklar – o‘zaro hamkorlikda ko‘proq erkin raqobat, shaffof kredit talablari va innovatsion moliyaviy instrumentlar joriy etishga intilishi zarur. Xususan, raqamli moliya va fintech xizmatlarini rivojlantirish orqali kichik biznes uchun moliyaviy xizmatlar qamrovini kengaytirish, banklarning kredit siyosatini yanada moslashuvchan qilish lozim. Bular amalga oshirilganda KOB subyektlarining investitsion imkoniyatlari yanada oshib, O‘zbekiston iqtisodiyotining barqaror o‘sishiga ijobiy hissa qo‘shadi[12].

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to‘plami, 2022, №15.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori. PQ–120-son. “Kichik biznesni moliyalashtirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. – Toshkent, 10.01.2023.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori. PQ–377-son. “Tadbirkorlikni rivojlantirish jamg‘armasi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. – Toshkent, 15.08.2022.

4. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. *Kichik biznesni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash holati va istiqbollari*. – Toshkent, 2024.
5. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. *Respublika bank tizimining rivojlanish tendensiyalari: 2023–2024 yillar bo‘yicha hisobot*. – Toshkent: Markaziy bank nashriyoti, 2024.
6. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. *O‘zbekiston iqtisodiyotining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ko‘rsatkichlari – 2024*. – Toshkent, 2024.
7. Mirziyoyev, Sh. *Yangi O‘zbekiston strategiyasi*. – Toshkent: O‘zbekiston, 2022.
8. Porter, M. E. *The Competitive Advantage of Nations*. – New York: The Free Press, 1990.
9. Schumpeter, J. A. *The Theory of Economic Development*. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1934.
10. World Bank Group. *SME Finance Gap Report 2023*. – Washington D.C., 2023.
11. Asian Development Bank. *Promoting Inclusive and Innovative Financing for SMEs in Central Asia*. – Manila, 2022.
12. European Bank for Reconstruction and Development (EBRD). *Transition Report 2023–24: Financing Resilience*. – London, 2024.
13. OECD. *Financing SMEs and Entrepreneurs: An OECD Scoreboard*. – Paris: OECD Publishing, 2023.
14. Qobilov, A. O‘zbekistonda kichik biznesni moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish yo‘llari // *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali*. – 2021. – №3. – B. 45–52.
15. Xakimova, D. Davlat va xususiy sektor hamkorligi asosida tadbirkorlikni rivojlantirish mexanizmlari // *Moliyaviy tahlil va boshqaruv jurnali*. – 2022. – №4. – B. 63–71.
16. Yuldoshev, B.; Karimov, N. Fintex texnologiyalari va ularning O‘zbekiston bank tizimidagi roli // *Raqamli iqtisodiyot jurnali*. – 2023. – №2. – B. 27–34.
17. IMF. *Financial Access Survey: Global Trends in SME Financing*. – Washington D.C., 2022.
18. UNDP. *Digital Finance and Sustainable Development in Emerging Economies*. – New York, 2023.
19. Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki, Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki kredit liniyalari bo‘yicha tahliliy ma’lumotlar. – Toshkent, 2023–2024.
20. Tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha statistik ma’lumotlar. – O‘zbekiston Statistika agentligi, 2023–2024.